

Ergenlerde Ölüm Kaygısına Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik

Hülya ESEN AKYOL

hulyaesens.akyol@dpu.edu.tr, ORCID NO: 0000-0000-000-000

Öz

Bu çalışma, ergen bireylerin ölüm kaygısı ve ölümden sonraki yaşam hakkındaki düşüncelerini inceleyerek, okullarda uygulanacak manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine yol göstermeyi amaçlamaktadır. Araştırmada 100 ergen bireye, Müslüman Manevi Bağlanma Ölçeği, Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği ve kişisel bilgi formu uygulanmıştır. Ölüm, insan yaşamının doğal bir parçası olmasına rağmen deneyimlenemeyen bir olgu olarak tarih boyunca merak konusu olmuştur. Felsefe, psikoloji ve teoloji gibi disiplinler ölüm konusunu çeşitli açılardan ele almış olsa da, bireyler için ölüm hâlâ kabul edilmesi güç ve gizemli bir durumdur. Özellikle ergenler, zor deneyimlerle karşılaştıklarında çoğu zaman yalnız başlarına başa çıkmakta güçlük çekebilmektedir. Bu noktada, ergenlerin dini inançları ve manevi değerleri temelinde rehberlik alması, ölümlle ilgili korku, kayıp ve anlam arayışı gibi duygusal ve ruhsal zorlukların yönetilmesine katkı sağlayabilmektedir. Araştırma bulguları, okul türüne göre ergenlerin manevi bağlanma algıları arasında anlamlı farklılıklar olduğunu göstermiştir. Ölüm kaygısı genel ortalaması 4,1/7,00 olarak hesaplanmış ve ergenlerin kaygı düzeyinin orta düzeyin biraz üzerinde olduğu görülmüştür. Manevi bağlanma algılarının toplam ortalaması ise 3,56/5 olarak bulunmuş ve bu, ergenlerin manevi bağlanma algılarının orta-üst düzeyde olduğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Manevi Danışmanlık ve Rehberlik, Ergenlerde Ölüm, Ergenlerde Ölüm Korkusu, Ölüm Kaygısı

Spiritual Counseling and Guidance Regarding Death Anxiety in Adolescents

Abstract

This study aims to examine adolescents' death anxiety and their thoughts about the afterlife, with the goal of informing spiritual counseling and guidance services in schools. The research was conducted with 100 adolescents using the Muslim Spiritual Attachment Scale, the Templer Death Anxiety Scale, and a personal information form. Although death is a natural part of human life, it has historically been a subject of curiosity, as it is an experience that cannot be directly lived. Disciplines such as philosophy, psychology, and theology have examined death from various perspectives; however, it remains a difficult and mysterious concept for individuals to accept. Adolescents, in particular, often struggle to cope on their own when faced with challenging experiences. At this point, guidance based on adolescents' religious beliefs and spiritual values can help them manage emotional and psychological difficulties, such as fear of death, grief, and the search for meaning. The findings of the study indicate significant differences in adolescents' perceptions of spiritual attachment according to school type. The overall mean score for death anxiety was calculated as 4.1/7.00, suggesting that adolescents' anxiety levels are slightly above the medium level. The total mean score for spiritual attachment was 3.56/5, indicating that adolescents' perceptions of spiritual attachment are at a moderate-to-high level.

Keywords: Spiritual Counseling and Guidance, Death in Adolescents, Fear of Death in Adolescent

1. Giriş

İnsanın doğumundan itibaren var olan ve tüm canlıların karşı karşıya olduğu ölüm, mutlak bir gerçekliktir. Ölüm, kesin olarak gerçekleşecek bir olgu olup, yok olma tehdidini de içinde barındırır. Ölümün bilincine varan ve ondan kaçamayacağını bilen insan, varlığını tehdit eden bu gerçeğe karşı korku geliştirir. Bu varoluşsal korkuya kapılmak, insan için son derece doğal bir durumdur (Acar ve Karaca, 2024). Ölümün ne zaman ve nasıl gerçekleşeceği belirsiz olduğundan, günlük yaşamda genellikle unutulur ve diğer işler ön plana çıkar. Bu, insanın varlığının sonlu olduğu gerçeğinden uzaklaşmasına ve geçici olduğunu reddetmesine yol açabilmektedir. Sevilen birini kaybeden birey, bu zorlu süreçte ne yapması gerektiğini öngöremeyebilir ve kendisi ile çevresine nasıl tutumlar sergileyeceği konusunda belirsizlik yaşayabilir. Bu durumda, birey dini bilgiye ihtiyaç duyar. Manevi danışmanlar ve rehberler, doğru bilgi ve rehberlik sunarak bu süreçte bireylere yardımcı olabilmektedir.

Manevi danışmanlık ve rehberlik, psikoloji biliminin yöntem ve tekniklerinden beslenerek bireylere destek sağlar. Ancak bunun ötesinde, insanların tek başlarına başa çıkamadıkları problemlerle karşılaştıklarında, dinin kaynaklarından da faydalanarak bu süreçte yardım sunar. Manevi danışmanlık, psikolojik destek ile dini öğretilerin birleşimiyle, bireylerin ruhsal ve manevi ihtiyaçlarına yönelik bir hizmet sunar. Manevi destek arayışı, bireyin doğal bir tepkisi olarak kabul edilebilir. Ancak, kişi karşılaştığı sorunlarla başa çıkarken dini ve manevi kaynakları etkin bir şekilde kullanmakta zorlanabilir. Araştırmalar, manevi unsurları dikkate alarak danışmanlık yapan manevi danışmanların, seküler danışmanlara kıyasla daha başarılı ve kalıcı sonuçlar elde ettiğini göstermektedir. Bu bulgular, manevi danışmanlık yaklaşımının giderek daha etkin bir yöntem olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, ergenlerin doğru bilgiye ulaşarak olumlu davranış becerileri geliştirmelerine rehberlik edecek ve İslam dininin esaslarına göre ölüm sürecini sağlıklı bir şekilde geçirmelerine yardımcı olacak uzman manevi danışmanlık sürecini ele almaktadır. Ergenlerde ölüm düşüncesi üzerine yapılan manevi danışmanlıkta, danışmanların kullanabileceği bilgilerin aktarılması amaçlanmıştır. Çalışmanın bulgularına göre, bireylerin kendi ölümleri üzerinde tefekkür edebilmeleri ve ölümle barış yapmaları önemlidir. Gençler üzerinde yapılan araştırmalar da benzer şekilde bu süreçte benzer sonuçlara ulaşmıştır.

Fransız liseli gençler üzerinde yapılan bir araştırmada, gençlerin yalnızca %26'sının ölümünden sonra başka bir hayatın varlığına kesin olarak inandığı bulunmuştur. Araştırmaya göre, gençlerin %38'i ölümünden sonra bir şeylerin olduğunu, ancak bunun ne olduğunu bilmediklerini ifade etmiştir. Kesin olarak Allah'a inananlardan ise, ölümünden sonra başka bir hayatın varlığına inananların oranı %64'tür ve bunların %12'si ölümle her şeyin sona ereceğini kabul etmektedirler (Jouisin & Boutinet, 1985'ten aktaran Hökelekli, 2017). Ülkemizde yapılan çalışmalarda ise, ölüm sonrası hayata ve yeniden dirilmeye inananların oranı, Allah'ın varlığına inananlardan daha düşük çıkmıştır. Ülkemizde ergenlerin korku ve kaygıları üzerine yapılan çalışmada (Yıldız, 1998), ölüm ve ölüm sonrası hayatla ilgili konuların ergenlerin başlıca kaygı ve korkularını oluşturduğuna dair bulgular elde edilmiştir. Ergenlik dönemindeki şüpheler üzerine yapılan araştırmalar; (Hökelekli, 2017; Ok, 2007) ise ergenlerin en çok şüphe duydukları konuların başında ölüm ötesi ile ilgili meselelerin geldiğini göstermektedir.

Çalışmamızda ölüm korkusu ve ergenlerin ölümü algılayış tarzlarına odaklanılmış, ardından gençlik döneminde manevi bağlanma düzeyleri ele alınmıştır. Ayrıca, ölüm ötesi hayat inancının ergenler üzerindeki psikolojik etkilerine de değinilmiştir.

1.1. Araştırmanın Problemi ve Hipotezleri

Gelişim psikologlarına göre ergenlik, çocukluk ile yetişkinlik arasında bir geçiş dönemi olarak tanımlanmaktadır (Kurt, 2017). Bu dönemde ergenlerin ölümü nasıl anlamlandırıldığı, ölüm karşısında hissettikleri korkular, tutumları, dini inançlarla ilişkileri ve ölüm ötesine

(cennet-cehennem) inanma düzeyleri, araştırmamızın temel problem alanını oluşturmaktadır. Çalışma, ergenlere ölüm düşüncesi üzerine manevi danışmanlık ve rehberlik sağlamak amacıyla yürütülmüş olup, literatür taramasıyla ergenlerde ölüm sürecini kapsayan farklı çalışmalar incelenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda, araştırma manevi danışmanların ergenlerin ölümle ilgili kaygı, inanç ve psikolojik durumlarını anlamalarına rehberlik edecek niteliktedir.

Çalışmada öne sürülen hipotezler, ergenlik döneminde ölüm, ölüm korkusu ve ölüm ötesi hayat inancı ile ilgili dinî inanç ve diğer demografik değişkenlerin ilişkisini incelemeyi hedeflemektedir. Hipotezlerin her biri, ergenlerin ölümle ilgili tutumları, korkuları ve inançlarını belirleyen faktörleri anlamaya yönelik bir çerçeve sunmaktadır.

H1: Ergenlik döneminde dinî inançların ölüm ve ölüm ötesiyle ilgili tutumlar üzerinde olumlu etkileri vardır.

Bu hipotez, ergenlerin ölümle ilgili düşüncelerini ve tutumlarını dini inançların şekillendirdiğini öne sürer. Dinî inançlar, ölümün anlamı ve ölüm sonrası yaşam hakkındaki düşünceler üzerinde önemli bir rol oynayabilir.

H2: Dinî inanç ve ibadet düzeyi yüksek olan ergenlerde ölümü düşünme oranı daha yüksektir:

Bu hipotez, dinî inanç ve ibadet düzeyinin yüksek olduğu ergenlerin ölüm hakkında daha fazla düşünme eğiliminde olduğunu öne sürer. Bu, ölümle yüzleşmenin dinî inançlar aracılığıyla bir anlam kazandığını gösteriyor olabilir.

H3: Ölüm ötesi hayat inancı ile dinî inanç ve ibadet düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır. Ergenlik döneminde dinî inanç ve ibadet düzeyi yükseldikçe ölüm ötesi hayat inancı da yükselmektedir. Bu hipotez, dinî inanç ve ibadet düzeyinin yüksek olmasının, ergenlerin ölüm sonrası yaşam inançlarını güçlendirdiğini öne sürer.

H4: Ölüm ötesi hayat inancı ile dinî eğitim düzeyi arasında pozitif bir ilişki vardır. Dinî eğitim düzeyi yüksek olan ergenlerde ölüm ötesi hayat inancı da yüksektir. Bu hipotez, dinî eğitim alan ergenlerin ölüm ötesine dair inançlarının daha güçlü olduğunu ifade etmektedir.

H5: Ölüm ötesi hayat inancı ile sosyoekonomik düzey arasında anlamlı bir ilişki vardır. Sosyoekonomik düzeyi düşük olan ergenlerde, ölüm ötesi hayat inancı daha yüksektir. Bu hipotez, sosyoekonomik düzeyi düşük olan ergenlerin, ölüm sonrası hayat inançlarına daha fazla sahip olduklarını göstermektedir. Bu durum, hayatın zorluklarıyla başa çıkmak için daha büyük bir manevi inanç arayışını ortaya koymaktadır.

1.2. Ölüm Fikri

İnsan ölümün anlamını ve gizemli bulduğu ölüm sonrası olacakları öğrenmek için çok fazla düşünmüştür. Çünkü ölümün anlamını bilmek, yaşamın ve yaratılışın da anlamını bilmek manasına gelmektedir.

Ölüm, kabul edilmesi zor bir gerçektir ve insan, her zaman korku, panik ve dehşet yaşar. Gizemli ve açıklanamayan bu gerçek, akıl ve bilimle çözülmeye çalışılmaktadır. Teknolojik gelişmeler ve bilimsel keşifler, aslında ölümden kurtulma ve ölümsüzlük arzusuyla yönlendirilmektedir. Bilimsel olarak çözülemeyen bu gizem, fizik ötesi arayışları doğurmuş; ilkel dinlerden günümüze kadar tüm dinler, ruhun ölümsüzlüğü ve ölüm sonrası hayatla ölüm korkusunu hafifletmeye çalışmıştır (Yıldız, 2006).

Felsefe, ilk dönemlerinden itibaren ölümü anlamak için çalışmalar yapmıştır. Ancak modern Batı toplumunda ölüm, uzun süre “yasak” bir konu olarak kabul edilmiştir. Son üç yüzyılda, ölümün reddedilmesi, dünyaya olan ilginin artırılması ve tüketimin çoğaltılması amacı gütmüştür. Bu süreçte ölüm zihinlerden uzak tutulmuştur. Ancak son kırk yılda ölüme dair merak ve sorgulamalar artmış, seküler Batı toplumları ölümü yeniden keşfetmiştir. Bu süreçle birlikte, "Tanatoloji" adlı bir uzmanlık alanı gelişmiştir (Hökelekli, 2017).

Araştırmalar, ölümü hayattan bağımsız düşünmemek gerektiğini ortaya koymuştur. Ölüm, bir efsane olmaktan çıkarak, yaşamla birlikte kabul edilmesi gereken bir gerçeklik olarak görülmelidir. İnsan, ölümü içsel bir varlık olarak kabul etmeli ve bunu kendi varlığının bir tamamlayıcısı olarak algılamalıdır. Ölüm, dünyadaki yaşamın sonu değil, varlığın bir parçasıdır; ondan kaçmak ise, kişinin bütünlüğünden uzaklaşması demektir (Karaca, 2000)

Günümüz toplumlarında ölüm, denetim altına alınmaya çalışılmaktadır. Eskiden insanlar ölümü evlerinde ve sevdikleriyle karşılarken, bugün hastaneler ve yaşlı bakım evleri ölüm süreciyle ilgilenmektedir. Büyük yerleşim yerlerinde yaşayan çoğu kişi için ölüm yabancı bir durumdur ve bu konuda bilgi, beceri ve anlayış eksiklikleri görülmektedir (Duman, 2011).

Ölüm, varoluş ve yeniden dirilme konuları her zaman teolojiyi ve felsefeyi yakından ilgilendiren konular arasındadır. “*Bir insan, bir hayvan veya bitkide hayatın tam ve kesin olarak sona ermesi*” yaşamın zıttı olup “*hayatın son bulması*”, “*ruhun bedenden ayrılarak kişinin maddi hayatını yitirmesi*” bir şeyden kuvvetin gitmesi, yaşamının zıttı, bitmek, tükenmek, hislerin kaybı, çözmek, derin uyku manalarına gelen ölüm bütün insanların merak ettiği çokça üzerine düşündüğü bir olgudur (Ünal, 2011).

Var olmanın da temel şartı olan ölüm, bütün canlılar için eşit ve kaçınılmaz bir olgudur. İnsanın tercihleri arasında müdahale edemediği tek nihai gerçeklik olan ölüm, insan için engelleyemediği, çare bulamadığı hayatta kalma arzusunun önündeki bir engel olarak algılanmaktadır (Cüceloğlu, 2003).

Ölüm insanlar için doğal bir olay olduğu gibi aynı zamanda musibet olarak da görülmektedir. Ölümün bu anlamda varlığı kaçınılmaz olarak kabul edilse bile bilinç dışında insan asla kendisi için ölümü düşünmek istemez. Bu noktada ise psikolojik bir çelişki ortaya çıkmaktadır. Ölümün insan zihninde oluşturduğu bu çelişkiyi de göz önüne alarak tanımlama yapılması gerekmektedir. Ölüm, her insan için farklı bir anlam taşır; bazıları için stres ve kaygı kaynağı, bazıları için ise stresten kurtulma ve ebedi hayatın başlangıcıdır. Bu, kişinin inançları, fikirleri ve manevi olgunluğuna göre farklı duygusal tepkilerle tecrübe edilir (Kam, 1990). Bir başkasının ölümüne tanıklık etmek, ölümü tecrübe etmekten farklıdır. Başkasının ölümü, uzak ve dışarıda bir olay olarak algılanırken, insan kendi ölümünü “şimdi değil” düşüncesiyle gözlemler ve ölümün kendisine henüz gelmediği fikrini taşır. Başkalarının ölümü üzerinden tahayyül edilen ölümün, Epikürcü yaklaşıma göre “eğer sen buradaysan ölüm yoktur; yok eğer ölüm buradaysa sen yoksun” ifadesi insan karakterizasyonu için uygun bir deneyim aralığı olmadığına işaret etmektedir (Saruhan, 2021).

1.3. Gelişim Dönemlerine Göre Ölüm Olgusuna Bakış

Ölüm korkusunun insan hayatında birçok olumsuz psikolojik etkileri olabilmektedir. Ölüm korkusu ve düşüncesi karşısında her bireyin yaşadığı korku ve korkuya karşı gösterdiği tepkiler farklı seviyelerdedir. Yaşamın bir yerde son bulacağı endişesi, hemen her insanı duygusal ve bilişsel olarak mutsuz eder ve korku hissetmesine sebep olur. Bu sebeple ölüm korkusunun gelişim dönemleriyle de doğrudan bir ilişkisi vardır. Bireyin yaşadığı korkuyu anlayabilmek için çocukluk çağından yaşlılık çağına kadar olan psikolojik ve gelişimsel dönemleriyle ilgili yeterli bilgiye sahip olmak gerekir (Kızılgeçit, 2011).

1.4. Çocukluk Dönemi ve Ölüm

Çocuklar, özellikle erken çocukluk döneminde, ölüm kavramını tam anlamıyla kavrayamazlar. Piaget'in bilişsel gelişim kuramına göre, çocuklar soyut düşünceyi ancak ergenlikte geliştirirler. Bu dönemde ölüm, çocuklar için geçici bir durum olarak algılanır ve sıklıkla bir uyku, yolculuk veya ceza gibi anlamlar taşır. 2-7 yaş arasındaki çocuklar, ölümün somut bir gerçeklik olmadığını ve ölen kişinin geri dönmeyeceğini kavrayamazlar. 3-4 yaşlarında ölüm, uzak bir yolculuk gibi düşünülürken, 4-5 yaşlarında uyku olarak algılanır ve korku başlar. 5-6 yaşlarında ölüm, yaşlılar veya hasta kişiler için beklenen bir durum olarak

görlür. 6-7 yaşlarında ise ölüm, somut bir sonuç olarak kabul edilir ve kötü davrananların cezalandırılacağı düşünülür (Cufta, 2024).

Bununla birlikte, ölüm kavramının anlaşılması için çocukların bilişsel gelişim düzeyinin artması gerekir. Psikanalitik kuramcılar, ölümün duygusal bir konu olması nedeniyle çocukların anlamakta zorlandığını savunur. Çocuklar genellikle başkalarının ölümünü daha kolay kabullenir, ancak kendi ölümünü düşünmekten kaçınırlar. Araştırmalar, çocukların ölüm kavramını yaşlarına göre değişen bir şekilde, aşamalı olarak öğrendiklerini göstermektedir. 10-11 yaşlarında ise mücerret düşünme becerisiyle ölüm, daha somut ve kalıcı bir gerçek olarak kabul edilmeye başlanır (Tümlü, 2013).

1.5. Gençlik Dönemi ve Ölüm

Çocukluktan ergenliğe geçişte, bireyin duygu dünyasında belirgin değişiklikler yaşanır. Bu süreçte, özellikle ölüm korkusu ergenlik döneminde daha belirgin hale gelir. Ergenler, ölüm olgusunu yetişkinlerden farklı algılarlar. Yetişkinler bu konuda daha fazla kontrol sahibi iken, ergenler duygusal geçiş aşamasında içsel çatışmalar yaşar ve yaşamı, ölümden sonraki hayatı sorgulamaya başlarlar. Ergenler, ölümün kaçınılmaz bir gerçeklik olduğunu kabul etmeye ve anlamaya çalışırken, çoğu zaman bu düşünceler korku ve kaygı yaratır. Yapılan araştırmalar, 15-17 yaş arasındaki gençlerin en fazla ölüm ve ölümden sonraki hayat konularında kaygı duyduğunu göstermektedir (Yıldız, 2012).

Ergenlik dönemi, merak, sorgulama ve şüphecilik dönemidir. Gençler, özellikle ebeveyn kaybı ve kendi ölümleri hakkında sıkça düşünürler. Bu dönemde gençlerin ölüm korkusunun birçok nedeni vardır. Gençler hayata daha bağlıdır, uzun vadeli planlar yapar ve umutlarla doludur, bu yüzden ölüm, hayallerinin ve planlarının sona ermesi olarak algılanır ve büyük bir kaygıya yol açar. Ölüm, gençler için yaşamı tehdit eden bir olgu haline gelir ve bu da ruhsal sorunlara neden olabilir. Ergenler, yaşam ve ölüm arasında bir köprü kurar, bu sorgulamalar kimliklerini oluşturma sürecine katkı sağlar (Toksoy, 2005).

1.6. Yetişkinlik Dönemi ve Ölüm

Gençlikten yetişkinliğe ve orta yaşa geçiş, ölüm algısını farklı biçimlerde şekillendirir. Yetişkinlik döneminde insanlar, hayatlarını nasıl yaşadığından çok geriye ne kadar zaman kaldığına odaklanır. Araştırmalar, ergenler, genç yetişkinler ve yaşlı bireylerin daha fazla ölüm korkusu yaşadığını göstermektedir. Yaşlanma korkusu, temelde ölüm korkusunun bir yansımasıdır. Yetişkinler, kendileri ve çevreleriyle hesaplaşırken, gelecekle ilgili kaygılara kapılabilirler. Bu dönemde kişilik değişimi ve zihinsel yeteneklerdeki gerileme korkusu öne çıkar (Köylü, 2004).

Orta yaş (35-60 yaş) dönemi, meslek hayatı, aile ilişkileri, yaşlanma belirtileri ve ölümün kaçınılmazlığı gibi faktörlerle krizlere yol açabilir. Bu durum, duygusal telaş, pişmanlık ve karamsarlık gibi duygulara neden olabilir. Orta yaş dönemindeki kaygıların çoğu ölüm korkusundan kaynaklanır. Birey bu korkuyla başa çıkarken, dini inançları ve psikolojik özellikleri farklı tutumlar sergilemesine yol açar. Ölümü kabullenmek, bireyin yaşamın anlamını sorgulamasına ve kişisel gelişimine katkı sağlar, bu süreçte kişi yeniden plan yapma ve hayatına devam etme gücü bulabilir (Onur, 1995).

1.7. Yaşlılık Dönemi ve Ölüm

Yaşlılık dönemi, 65 yaş ve sonrasını kapsar ve bedensel, zihinsel, duygusal ve toplumsal faaliyetlerde yavaşlama veya durma yaşanır. Yaşlılar, özellikle arkadaşlarının ve eşlerinin ölümleriyle ölüme yaklaşmayı daha yoğun hissederek, bu da ölüm korkusunu artırır. Bazı araştırmalar, 65-74 yaş arası bireylerin ölüm korkusunu en az hisseden grup olduğunu, ancak yaşlılık döneminde ölüme yakın olma düşüncesinin kaygılara yol açtığını ortaya koymaktadır (Hökelekli, 2017).

Yaşlılık, bedenin işlevlerini yitirmesi, fiziksel değişiklikler ve güç kaybıyla ilişkilendirilir. Bu dönemde, "bir ayağım çukurda" gibi ifadelerle ölümlle daha yakın bir ilişki kurulur. Ayrıca, yaşlılar sosyal değişimlere uğrayarak yalnızlık ve terkedilmişlik hissi

yaşayabilirler. Geçmişte aile büyükleri saygı görürken, günümüzde yaşlılar yalnız kalmakta ve kendilerini değersiz hissetmektedirler. Bu durum, ölüm korkusunun yaygın olmasına neden olmaktadır (Toksoy, 2005).

1.8. Ergenlerde Ölüm ve Manevi Danışmanlık İlişkisi

Ölüm, günümüz toplumlarında "mit" haline gelmiş ve tabu sayılan bir olgu olarak algılanmaktadır, bu da ölümle ilgili manevi danışmanlık hizmeti veren uzmanları bulmayı zorlaştırmaktadır. Bir manevi danışmanın, ölümle ilgili kişisel sorunları ve bilgi eksiklikleri, danışmanlık sürecini olumsuz etkileyebilir. Kirsch, ölmek üzere olan bireylere manevi destek verecek danışmanların, pastoral psikoloji eğitimi almış, empatik, sevgi dolu ve ikna becerisi yüksek kişiler olmaları gerektiğini vurgulamaktadır. Ayrıca, danışmanın ölümle ilgili inançlarını ve tutumlarını gözden geçirmesi, kendi ölüm algısını anlaması önemlidir. Bu farkındalık, ölümle ilgili danışmanlık sürecine daha sağlıklı yaklaşmayı sağlar (Gül ve Şentürk, 2024).

Manevi danışmanlık, bireyin yaşamındaki dinamikleri gözlemleyerek, dini inancının hayatına etkisini keşfetmesine rehberlik etme sürecidir. Özellikle zor zamanlarda anlam arayışında dini ve manevi destek, manevi danışmanlığın temelini oluşturur. Manevi danışmanlar, önce kendi ölüm algılarını olgunlaştırmalı, ardından dinin ölüme bakışını incelemelidir. Ölüm, sadece ölen kişiyi değil, sevdiklerini de etkiler; bu nedenle danışman, bu etkileri göz önünde bulundurarak destek sağlamalıdır. Kur'an ve hadiste ölümün incelenmesi, danışmanın dinin ölüm süreçlerine dair tutumlarını anlamasına yardımcı olur. Din, ölüm süreçlerinde bireylerin başa çıkma becerilerini geliştirmelerine destek verir ve manevi danışmanlıkta dini inançlar etkili bir şekilde kullanılmalıdır. Ölmekte olan bireylerin ihtiyaçlarını ve özelliklerini bilmek, manevi danışmanlık sürecinin ilk adımıdır. Manevi danışman, ölüm sürecinde yol arkadaşı olmalı ve özenle bireyin ihtiyaçlarına göre yönlendirme yapmalıdır. Ölüm süreci, danışmanın kendisi için de bir olgunlaşma süreci olmalıdır. Yakınını kaybeden bireylerin duygusal aşamaları ve başa çıkma tutumları hakkında bilgi sahibi olmak, danışmanın rehberlik etmesinde önemli rol oynar. Cenaze işlemlerinden sonra bireye yaşamın ve ölümün anlamını bulmada yardımcı olmalıdır. Yas sürecini sağlıklı bir şekilde geçirebilmesi için danışanına destek olmalıdır. Ayrıca, ölüm korkusu yaşayan bireylere yönelik batı ve İslam filozoflarının düşünceleriyle rehberlik yaparak etkili sonuçlar elde edebilir. Bu süreçlerdeki duygusal ve davranışsal aşamaları göz önünde bulundurarak uygun bir rehberlik sunulmalıdır (Söylev, 2020).

1.9. Kur'an ve Hadiste Işığında Ölüm

Allah, Kur'an-ı Kerim'de ölüm ve hayatı, inananların dünyada nasıl yaşamaları gerektiğini göstermek için yarattığını belirtir. Allah, "Sen, o ölümsüz ve daima diri olana (Allah'a) tevekkül et." ayetiyle ölümsüzlüğün yalnızca kendisine ait olduğunu vurgular. Kur'an, ölümün Allah'ın takdiriyle, belirli bir zaman ve yerde gerçekleşeceğini ve ölümden kaçmanın imkânsız olduğunu bildirir. Ayrıca, ahiret inancı gereği ölüm sonrası diriliş olacak ve yapılan her şey sorgulanarak karşılık verilecektir (Acet, 2009).

İslam dinine göre ölüm, tüm insanlar için evrensel ve kesin bir kanundur. Ölüm, nihai bir bitiş değil, Allah'tan gelen bir varlığın O'na dönüşüdür. Dünyanın bir sonu olsa da bu yok oluş yeni bir hayatın başlangıcını simgeler. Ölüm, iki hayat arasında bir geçiştir; dünya hayatı ve ahiret hayatı. Kur'an'a göre, Allah'ın emirlerine uyanlar için ölüm sonrası huzur ve mutluluk vaat edilirken, inkârcılara şiddetli azap söz konusudur. Allah'ın rızasına uygun bir hayat sürenler için ölüm, bir dostla buluşma olarak görülür.

Ölümün düşünülmesi ve ona göre yaşam tarzının belirlenmesi, hem dünya hem de ahiret hayatı için büyük önem taşır. Ölümü hatırlamak, bireyi hayata değer verme ve ölümle yüzleşmeye hazır olma konusunda eğitir. Müslüman birey, ölümün eğitici yönünü dikkate

alarak, dini düşünce sistemini geliştirir, ilahi emirlere uygun bir hayat düzeni kurarak hem dünya hem de ahiret için doğru bir yön belirler.

Hiz. Muhammed (sav) ölüm ve ölümle ilgili sorumluluklar konusunda birçok hadisi bulunmaktadır. Peygamberimiz (sav.) ölüm anında, kişinin "La ilahe illallah" demesinin önemini vurgulamış ve Müslümanların bu konuda birbirlerine hak ve sorumlulukları olduğunu belirtmiştir. Taziye, yakını ölen birine sabır telkin etmek anlamına gelir ve Hiz. Peygamber, taziye edenlere kıyamet gününde mükâfat verileceğini müjdelemiştir. Ayrıca, cenaze namazına katılmak, cenazeyi taşımak ve ölen kişinin cenazesine özen göstermek, bir Müslümanın son görevlerindendir. Hiz. Peygamber, cenaze namazına katılan ve defnedilene kadar bekleyenlere büyük sevap verileceğini bildirmiştir.

Hiz. Peygamber, ölümle ilgili birçok konuda öğütler vermiştir. Cenaze evine yemek götürmek, kabir ziyareti yapmak, ölenin yakınlarına yardım etmek gibi davranışlar, İslam'da önemli sorumluluklardandır. Kabir ziyaretleri, ölen için rahmet ve yaşayan için ahireti hatırlatıcı bir ibret olarak görülür. Hiz. Peygamber, cenaze namazına katılmayı, cenazeyi taşımayı ve ölenin ahirete hazırlanmasına yardımcı olmayı Müslümanların görevleri arasında saymıştır (Hökelekli, 2017)

Ölümü sıkça hatırlamak, hayatı anlamlandırma ve ahiret için hazırlık yapmak önemlidir. Hiz. Peygamber, insanlara hayatlarını bir yolcu gibi yaşamalarını ve ölümün her an gelebileceğini hatırlatarak bu konuda rehberlik etmiştir. Ölüm, bazen bir nimet, bazen de bir son olarak görülse de müminin, ölüm karşısında sabırlı ve Allah'a teslimiyetli olması gerektiğini vurgulamıştır. Kendisinin ve sevdiklerinin ölümünü yaşarken metinli duruş sergileyerek ümmetine örnek olmuştur. Hiz. Peygamber, ömrü boyunca birçok zorluk ve sıkıntı yaşamış, ancak sabrın önemini vurgulamıştır. "Kim sabretmeye gayret ederse, Allah ona sabır verir" diyerek sabrın en büyük nimetlerden biri olduğunu belirtmiştir. Başına gelen musibetlerin insanın hatalarını affetmeye vesile olduğunu ifade etmiş ve bu konuda teselli verici hadisler söylemiştir. Örneğin, torununun ölümüyle karşılaştığında sabrı ve Allah'a teslimiyetini tavsiye etmiştir (Söylev, 2020).

Hiz. Peygamber, ölen yakınları için ağlamanın İslam'a aykırı olmadığını ve bunun doğal bir duygu olduğunu açıklamıştır. Ayrıca, ağır imtihanlar karşısında sabır ve teslimiyetin mükâfatı olarak cennet vaat edilmiştir. Cenazelerde aşırı tepkilerden kaçınılması gerektiğini ve Müslümanın, ölüm karşısında metinli olmasının önemini vurgulamıştır. Başına gelen olayları sabırla karşılamak ve "keşke" dememek gerektiğini öğütlemiştir, çünkü bu tür düşünceler şeytana kapı açar (Söylev, 2020).

1.10. Ergenlerde Ölümle İlgili Tutumlarda Dinin Etkisi

Manevi yaşantı, beyinde kimyasal değişikliklere yol açarak savunma mekanizmalarını harekete geçirir ve ruh ile beden hastalıkları yenmesine yardımcı olur. Ümit, sevgi, bağışlanma ve Allah'a güven gibi manevi duygular, hastalıkların iyileşme oranını artırır. Bilimsel araştırmalar, manevi inançların beden ve ruh sağlığı üzerinde olumlu etkiler yarattığını göstermektedir. Ayrıca, psikolojik danışma sürecinde, dindarlık ve ruh sağlığı arasında pozitif bir ilişki bulunduğu, hem hafif hem de ileri düzeydeki psikolojik sorunlarda manevi boyutun etkili olduğu ortaya konmuştur (Acet, 2009).

İnanç, bireylerin zorluklar karşısında güçlü olmalarını sağlayan önemli bir faktördür. İnanç, kişinin hayatını düzene sokar ve iyi ile kötü arasında ayırım yapmasına yardımcı olur. Dini inançların bir diğer faydası ise ruh sağlığına katkısıdır. Amerikan Psikoloji Derneği'nin araştırmalarına göre, dindarlık ile pozitif ruh hali arasında olumlu bir ilişki vardır ve dindar bireylerin ruhsal sorunlarla başa çıkmada daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Ayrıca, manevi-psikolojik danışmanlık uygulamaları sonucunda, olumsuz dini başa çıkma, kaygı, depresyon ve yalnızlık seviyelerinde azalma, olumlu dini başa çıkma ve yaşam motivasyonunda artış gözlemlenmiştir (Söylev, 2020).

Manami ve diğer araştırmacılar, pastoral psikoterapinin, psikotik belirtileri olmayan sorunlarda olduğu gibi ileri düzey psikolojik rahatsızlıklara da etkili olduğunu belirtmiştir. Hamdan'ın yaptığı araştırmada ise, dini temelli psikolojik danışma uygulanan 26 yaşındaki bir danışanın depresyon ve yüksek psikopatoloji seviyesinin zamanla iyileştiği gözlemlenmiştir. Dindar bireylerle yapılan psikolojik danışmalarda dini boyutun eklenmesi, tedavi sürecinin seküler yaklaşımlara göre daha hızlı ilerlemesini sağlamıştır. Ayrıca, dini inancı güçlü olan bireylerin ölüm kaygısı seviyelerinin düşük olduğu ve dinin bu kaygıyı azaltmada olumlu rol oynadığı tespit edilmiştir (Hökelekli, 2017).

Dini ve manevi duyarlılığı olan bireylere yönelik manevi danışmanlık ve rehberlik süreçlerinde, dini kaynakların kullanılmasının koruyucu ve iyileştirici etkileri gözlemlenmiştir. Ancak hangi dini kaynakların kullanılacağı, danışanın din anlayışına göre değişir, bu yüzden danışanın dini bilgisi ve anlayışı doğru tespit edilmelidir. İslam'a uygun olmayan seküler danışma kuramlarına alternatif olarak, İslami psikolojik model geliştirilmiştir. Bu model, İslam Hukuku, tasavvuf ve geleneksel iyileştirme yöntemlerini içerir. Ayrıca, Hamdan modeli, yanlış dini düşüncelerden arındırarak İslam esaslarını bilişsel olarak doğru kavratmayı ve Kur'an ile Hadislerle olumlu dini düşünceler oluşturmayı amaçlar (Acet, 2009).

Dharamsi ve Maynard, psikolojik danışmanlığın İslam esaslarına uygun olarak yapılmasını öneren bir model geliştirmiştir. Bu model, tasavvufa dayalı tekniklerle birlikte psikolojik müdahaleleri kullanmaktadır. Keshavarzi ve Haque, akıl, nefis ve ruh etmenlerinin kalp üzerindeki etkisini dikkate alarak bir İslami danışma modeli önermiştir. Hamjah ve Akhir ise iman, ahlak ve ibadet konularını içeren bir model geliştirmiş ve bunun etkili olduğunu test etmişlerdir. Şirin, bilişsel terapiyi İslami müdahalelerle birleştiren İhsan modelini önerirken, Rassool ise gayret ile tevekkülün birleşmesine odaklanmıştır. Ölümle ilgili duyguların dini bağlanmayı artırdığı, ancak dindarlık seviyesi arttıkça ölüm korkusunun da artabileceği gözlemlenmiştir. Bu durum, bireyin ölümden sonra hesap vereceği düşüncesiyle ilgili olabilir. Dindarlık seviyesi yüksek ve ölüm korkusu yaşayan bireylerin sağlık durumları da daha iyi olabilmektedir. Dini inançlar, zorlu hastalıklar, afetler ve sevilen birinin kaybı gibi acı veren durumlarda insanın anlam bütünlüğünü korumasına yardımcı olur. Bu inançlar, yaşanan olumsuz durumların anlamlandırılmasında ve açıklanmasında önemli bir rol oynar. Afet zamanlarında başa gelen olumsuzlukların olumlu yönlerinin görülebilmesini sağlamaktadır. Ayrıca, sevilen birinin kaybında her şeyin bir plan dâhilinde olduğu inancını pekiştirir. Dindar bireylerin ölüm korkusu daha düşükken, dini vecibelerini yerine getiremeyenler daha fazla korku yaşar. Ölümden sonra diriliğe inananlar, inanmayanlara göre daha az korkar. Dini inançlar, yaşanan olumsuz olaylara anlam kazandırarak güven duygusu sağlar ve psikolojik sağlık üzerinde olumlu etkiler yaratmaktadır (Sarı, 2018).

1.11. Ergenlerde Ölüm Sürecinde Manevi Danışmanlık Uygulamaları

Yaşam ve ölüm, insanların en gerçek ve vazgeçilmez deneyimleridir ve bu iki olgu birbirini anlamlandırır. 17-19. yüzyıllarda pozitivist anlayışın etkisiyle din, bilimden uzaklaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak tıp, nörobiyoloji ve psikiyatri alanlarındaki gelişmeler, maneviyatın sadece metafizik değil, fiziksel olarak da etkili olduğunu göstermiştir. Başlangıçta dini bir yanılgı olarak gören psikologlar, zamanla din ve maneviyatın psikolojik sağlık üzerindeki olumlu etkilerini fark etmişlerdir. Örneğin, W. James, C. G. Jung, A. Maslow ve V. Frankl gibi psikologlar, maneviyat eksikliğinde bazı ruhsal bozuklukların ortaya çıktığını gözlemlemişlerdir. Sonuç olarak, din ve maneviyatın psikoloji alanında önemli bir yer edinmeye başladığı görülmüştür (Sarı, 2018).

Ölüm, ölüm ötesi hayat ve yaratıcı ile ilgili konular, bireylerin varoluşsal anlamlandırma çabasıdır ve bu sorular, bazen varoluşsal boşluğa ve ruhsal bunalıma yol açabilir. Seküler psikolojinin bu sorunlarda yeterli olamayacağı, manevi temelli terapötik müdahalelerin ise

etkili bir çözüm sunduğu gözlemlenmiştir. Son yıllarda psikoterapi sürecine dini ve manevi unsurların dahil edilmesiyle iyileşme oranlarının arttığı, tedavinin kalıcılığının yükseldiği tespit edilmiştir. 1992'de Prospt ve arkadaşlarının araştırması, depresyon tedavisi gören hastalarda dini unsurların dahil edilmesinin olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermiştir (Söylev, 2020).

Psikoterapi sürecinde manevi temelli müdahalelerle yapılan araştırmalarda, seküler danışmanlık ile manevi danışmanlık arasındaki fark, manevi danışmanların psikoloji ve teoloji eğitimi alarak dini ve manevi kaynakları kullanmalarında yatmaktadır. Manevi danışmanlık, özellikle ölüm sürecine yaklaşan bireylere yönelik olarak hastanelerde ve evlerde yaygın şekilde uygulanmaktadır. Araştırmalar, sevilen birini kaybeden bireylerin manevi yönelimlerinin arttığını ve ölüm sonrası hayata inançlarının, bireylerin umutlu bir yaşam sürmelerine yardımcı olduğunu göstermektedir. Ölüm sürecinde manevi danışmanlık, ölmek üzere olan bireyler ve yakınlarına sunulan destek hizmetlerini içerir. Bu süreçte manevi danışmanlar, ölüm gerçekliğiyle duygusal acı yaşayan yakınlarla yardım eder ve sağlıklı bir yas süreci geçirmeleri için moral ve destek sağlar (Acet, 2009).

1.12. Ölmekte Olan Ergenlere Yönelik Manevi Danışmanlık

Eski Türk ve İslam geleneğinde ölüm sürecindeki hasta ziyareti önemlidir; Kur'an okunur, kelime-i tevhit ve kelime-i şehadet ile telkin yapılır. Manevi danışmanın, bireyin ihtiyaç ve özelliklerini iyi gözlemlemesi gerekmektedir. Martin Luther, ölümün bir son değil, hayata veda olduğunu, vedalaşma ve helalleşmenin önemini vurgulamıştır. Ölüm, doğal bir olay olarak kabul edilse de insanlar bu gerçeklikle yüzleşmekte zorlanır ve ölümün anlamı kişisel inançlar, düşünceler ve kültürel faktörlerle şekillenir.

200'den fazla kişiyle yapılan araştırma, ölümle karşılaşan bireylerin 5 evreden geçtiklerini ortaya koymuştur (Batman, 2008):

- 1) İnkâr ve izolasyon: Hasta, ölümün yaklaşmakta olduğunu kabul etmez.
- 2) Öfke: Durumunu fark eden hasta, sağlıklı insanlara karşı öfke duyar.
- 3) Pazarlık: Ölümünü kabul edebilmek için anlaşmalar yapar.
- 4) Depresyon: Pazarlıkların sonuç vermediğini gördüğünde, yas tutarak depresyona girer.
- 5) Kabullenme: Durumunu kabul eder ve "sessiz bekleyişe" geçer.

Ayrıca, ölüm talepleri çoğunlukla yardım isteği olarak değerlendirilir ve intihar girişimlerinin de benzer şekilde bir ilgi bekleyişi olduğu gözlemlenmiştir.

Ölmekte olan birey, aileye ve arkadaşlara daha bağımlı hale gelir, geçmiş, bugünü ve geleceği hakkında konuşmak ister. Bu süreçte geçmiş pişmanlıklar yerine anı kaliteli geçirmek önemlidir. Ölüm yaklaşırken, bireyler geçmişteki başarıları ve kayıpları hatırlayarak hayatla barışmayı amaçlar ve manevi danışmanın desteğiyle bu süreci daha sağlıklı bir şekilde geçirebilirler. Ölüm sürecindeki bireyler, bedensel acı, yalnızlık, affedilme isteği ve dini ihtiyaçlar gibi dört ana ihtiyaca sahiptir. Manevi danışmanlar, bu ihtiyaçları anlamalı ve dini temelli müdahalelerle bireye huzur ve teselli sunmalıdır (Koç, 2004).

Klessmann ve Rest, ölüm sürecindeki bireylerin dört ana ihtiyacını belirtir (Topuz, 2003):

Bedensel ihtiyaçlar: Ağrının hafifletilmesi, nefes sorunlarının çözülmesi ve güvenli bir ortam sağlanması önemlidir. Ayrıca, hastanın beslenme ve sıvı alımına yardımcı olunmalıdır.

Güven ihtiyacı: Birey, zihnindeki sorulara güvenle cevap alabileceği birinin yanında olmasını bekler.

Saygı ihtiyacı: Hasta, sağlıklı olduğu dönemdeki gibi saygı görmelidir; kabul ettiği ya da etmediği durumlara dikkat edilmelidir.

Kendini gerçekleştirme: Ölmekte olan birey, hayatına anlam yükleyerek ve son taleplerini gerçekleştirerek vedalaşmak isteyebilir.

Ölüm sürecine yaklaşan bireylerin manevi danışmanlara ihtiyaçları büyüktür. Danışmanın, hasta ile samimi bir şekilde iletişim kurması, derin ihtiyaçlarını anlamaya çalışması önemlidir. Ölümün yaklaştığı evrede, bireylerin değeri arttığı için cesaret verici ve gerçekçi bir dil kullanarak onları onurlandırmak gereklidir. Ağlamalarına engel olmamak, gülmeyi teşvik etmek ve psikospiritüel sorunları çözüme kavuşturmak için baskı yapmamak da önemlidir. Ayrıca, hastanın ailesiyle vedalaşmasına yardımcı olmak ve cenaze işlemleri konusunda konuşmalar yapmak, huzurlu bir ortam oluşturacaktır. Manevi danışmanın, ölüm anında sakinlik içinde hasta ve yakınlarına destek olması, hayatın son anında önemli bir rol oynamaktadır. Danışman, bu süreçte kişisel gelişim de yaşayarak, kendi ölümüne dair düşünceler geliştirebilir. Ölüm süreci manevi danışmanlık, oldukça hassas ve zorlu bir alandır. Manevi danışmanın bu süreçte kendisini hazırlaması gerektiği en önemli sorular, "Ben ne kadar hazırım?" ve "Ölüm benim için ne anlama geliyor?" sorularıdır. İslam'da ölüm, Allah ve Resul'ünün öğütleriyle anlamlandırılabilir ve manevi danışmanlık süreci bu öğretilerle şekillendirilmelidir. Ölüm algısını iyileştiren danışman, danışanına daha etkili bir rehberlik sunabilir.

Danışman, ölmek üzere olan bireyin fiziksel ihtiyaçlarını göz önünde bulundurarak onun konuşmaya cesaretlenmesini sağlamalı ve sıkça içsel korkuları ile başa çıkması için onu dinlemelidir. Kişinin anlatma ihtiyacını fark edip, anlattığı güzel şeyleri içtenlikle onaylamak ve övgüde bulunmak, başa çıkma becerilerini artırır. Şefkatli bir yaklaşım ve güven duygusu sağlamak, ölüm sürecinde danışanın yalnızlıkla başa çıkmasına yardımcı olur. Manevi danışman, bu süreçte bireyin yakınlarını da sürece dahil ederek moral ve motivasyon desteği sağlamalıdır. Ölüm sonrası sorulara umut verici telkinlerde bulunmak, bireyin hayatındaki güzellikler için şükretmesine ve yaptığı hatalar için af dilemesine rehberlik etmek, rahatlamasına yardımcı olur. Ayrıca, ölüm sonrası hayatın daha güzel olacağı ve bu dünyadaki zorlukların büyük mükâfata dönüşeceği bilgisini vermek, bireyin acılarını anlamlı kılacaktır (Özmen Yaylak, 2021).

2. Araştırmanın Yöntemi

Bu çalışmanın evrenini Kütahya ilinde devlet okullarında lise öğrenimi gören ergen bireyler oluşturmaktadır. Bu evren içerisinde araştırmacının kolay bir şekilde ulaşabileceği öğrenciler çalışmanın örneklemini olarak seçilmiştir. Bu çalışmada örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme ve kartopu örnekleme kullanılmıştır.

Çalışmada, 100 lise öğrencisine Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği ve Müslüman Manevi Bağlanma Ölçeği ile kişisel bilgi formu üzerinden anket çalışması yapılmıştır. Anket sonuçları SPSS programında analiz edilerek ANOVA ve T testi sonuçları incelenerek analiz edilmiştir. Bu analiz, bireylerin ölümle ilgili yaşadıkları deneyimleri ve duygusal tepkileri anlamaya yönelik kapsamlı bir değerlendirme süreci sunmaktadır.

2.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemini

Bu araştırmanın evrenini, Kütahya ilindeki devlet liselerinde öğrenim gören öğrenciler oluşturmaktadır. Bu evrenden, araştırmacının kolaylıkla erişim sağlayabildiği öğrenciler çalışma örneklemini meydana getirmiştir. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak hem kolayda örnekleme kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yönteminde, araştırmacı veri toplama sürecini, erişimi kolay bireyler üzerinden yürütmektedir (Sedgwick, 2013).

2.2. Araştırmada Kullanılan Ölçme Araçları

Bu çalışmada veri toplamak amacıyla 2 araç kullanılmıştır: Miner ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirilen ve Yıldız ve arkadaşları (2019) tarafından Türkçeye uyarlanan Müslüman Manevi Bağlanma (Tanrı'ya Bağlanma) Ölçeği ve 1970 yılında geliştirilmiş ve literatürde sıklıkla kullanılan ölçeklerden Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği kullanılmıştır.

Müslüman Manevi Bağlanma (Tanrı'ya Bağlanma) Ölçeği: Ölçek Miner ve arkadaşları (2017) tarafından geliştirmiş; Yıldız ve arkadaşları (2019) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır.

15 madde ve 3 faktörden (Yakınlık ve Tanrı'nın olumlu modeli-8 madde [ör., "Zor zamanlarda ibadet ederek veya kutsal metinleri okuyarak Allah'a yönelirim.", "Allah'ın yakınlığına ve samimiyetine olan güvenim beni O'na dua etmeye teşvik eder." ve "Allah, bunaldığım zamanlarda sıkıntılarımı gidererek beni ferahlatır."], benliğin olumlu modeli-4 madde [ör., "Kötü şeyler yaptığımda bile Allah'ın hâlâ beni sevdiğine inanırım.", "Allah'ın beni koşulsuz olarak sevdiğini bilmem sıkıntılı zamanlarımda bana güç verir." ve "Mükemmel olmamama rağmen Allah'ın her durumda beni sevdiğini biliyorum."] ve ayrılma protestosu-3 madde [ör., "Allah'ın beni terk ettiğini hissedince geri dönmesi için kendimden geçercesine dua ederim.", "Allah bana uzak gibi görüldüğünde, O'na yalvarırım." ve "Allah'ın sıkıntılarımımda benden uzak olduğunu gördüğümde, O'na yalvarmaya ısrarla devam ederim."]) oluşan ölçek bireylerin Tanrı'ya bağlanma düzeylerini ölçmektedir. Ölçek 5'li Likert tipi (1: kesinlikle katılmıyorum; 2: katılmıyorum; 3: ne katılıyorum ne de katılmıyorum; 4: katılıyorum ve 5: kesinlikle katılıyorum) bir derecelendirme ile değerlendirilmektedir. Buna göre yakınlık ve Tanrı'nın olumlu modeli faktöründen alınabilecek en yüksek puan 40 ve en düşük puan 8; benliğin olumlu modeli faktöründen alınabilecek en yüksek puan 20 ve en düşük puan 4 ve ayrılma protestosu faktöründen alınabilecek en yüksek puan 15 ve en düşük puan 3'tür. Ölçekten alınan yüksek puan bireyin ilgili bağlanma düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Yıldız ve arkadaşları (2019) çalışmalarında ölçeğin faktörleri için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısını sırasıyla 0,93 (yakınlık ve Tanrı'nın olumlu modeli), 0,83 (benliğin olumlu modeli) ve 0,82 (ayrılma protestosu) olarak tespit etmişlerdir. Tüm ölçek için bu değer 0,92'dir. Bu çalışmada ölçeğin faktörleri için Cronbach alfa iç tutarlılık katsayısı sırasıyla 0,97 (yakınlık ve Tanrı'nın olumlu modeli), 0,93 (benliğin olumlu modeli) ve 0,91 (ayrılma protestosu) olarak tespit edilmiştir. Tüm ölçek için iç tutarlılık katsayısı ise 0,97 olarak saptanmıştır (Bulut, 2022).

Templer Ölüm Kaygısı Ölçeği: 1970 yılında Templer tarafından geliştirilmiş olup ölüm kaygısını ölçmeye yönelik en yaygın kullanılan psikometrik araçlardan biri olarak literatürde önemli bir yer edinmiştir. Ölçek, geliştirildiği tarihten bu yana farklı kültürel ve toplumsal bağlamlarda yaygın şekilde kullanılmış, çeşitli dillere uyarlanarak uluslararası alanda geçerliliğini ve güvenilirliğini korumuştur. (Abdel-Khalek, 1991, 2005; Abdel-Khalek, Beshai & Templer, 1993; Abdel-Khalek & Omar, 1988; Donovan, 1993; Lester & Castromayor, 1993; Ray & Raju, 2006). Akça ve Köse (2008) tarafından yapılan Türkçeye çevrilmiş ölçek bu çalışmada kullanılmıştır.

Toplam 15 maddeden oluşan bu ölçeğin iç tutarlılığı, Kuder-Richardson (KR-20) formülü kullanılarak hesaplanmış ve .76 olarak bulunmuştur. Ayrıca, test-tekrar test yöntemiyle üç haftalık bir süre içinde yapılan güvenilirlik analizinde güvenilirlik katsayısı .83 olarak tespit edilmiştir (Templer, 1970). Bu sonuçlar, ölçeğin zaman içinde tutarlı ve güvenilir ölçümler sağladığını göstermektedir.

Ölçeğin geçerliği, psikiyatrik hasta grupları ile sağlıklı bireyler arasında yapılan karşılaştırmalarla da desteklenmiştir. Templer ve Ruff'un (1971) gerçekleştirdiği çalışmada, ölçek iki grup arasındaki kaygı düzeylerini anlamlı biçimde ayırt edebilmiştir. Bununla birlikte, bazı araştırmalarda ölçeğin iç tutarlılık düzeyinin daha düşük olduğu rapor edilmiştir. Örneğin, Warren ve Chopra (1978–1979) ile Schell ve Zinger (1984) tarafından yapılan çalışmalarda, testi yarılama yöntemiyle elde edilen güvenilirlik katsayıları sırasıyla .65 ve .43 olarak bulunmuştur. Bu bulgular, ölçeğin bazı örneklemeler üzerinde düşük iç tutarlılık gösterebileceğine işaret etmektedir. Neimeyer (1988) ise söz konusu düşük tutarlılık değerlerinin, ölçeğin çok boyutlu yapısından kaynaklanabileceğini ifade etmiştir.

2.3. Verilerin Analizi ve İşlem

Verilerin normal dağılıma sahip olup olmadıklarını incelemek için basıklık ve çarpıklık değerleri incelenmiştir. Uç değer (outliers) analizi yapılmış ve bu analiz sonucunda hiçbir katılımcının verileri çalışmadan çıkarılmamıştır. Araştırma verilerinin analizinde ANOVA ve

T testi varyans analizi kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçeklerdeki her bir anlamlı fark için LSD, Duncan, Tukey ve Sheffy testleri uygulanmış ancak bu çalışma tezsiz yüksek lisans programı kapsamında hazırlanan dönem sonu ödevi olduğu için bu çalışmada paylaşılmamıştır. Veriler, SPSS 25 programı aracılığıyla çözümlenmiştir.

Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayalı olarak gerçekleştirilmiş; katılımcılara, elde edilen verilerin yalnızca bilimsel amaçlarla kullanılacağı ve kişisel bilgilerinin gizli tutulacağı konusunda gerekli bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca, araştırmanın süresi hakkında bilgi verilmiş ve katılımcıların diledikleri takdirde, herhangi bir yaptırıma maruz kalmaksızın istedikleri anda çalışmadan ayrılacakları açıkça ifade edilmiştir.

2.4. Katılımcılara Ait Kişisel Bilgiler

Tablo 1. Katılımcıların demografik özellikleri

Değişkenler	Cinsiyet	N
Cinsiyet	Kadın	51
	Erkek	49
Yaş	15	24
	16	27
	17	28
	18	21
	Evet	70
Anne baba birliktelik durumu	Hayır	30
	Düşük	35
Maddi gelir	Orta	51
	Yüksek	14
Okul türü	İmam Hatip	24
	Meslek Lisesi	43
	Anadolu Lisesi	33

Tablo 1, araştırmaya katılan ergenlerin demografik özelliklerini özetlemektedir. Katılımcılar neredeyse eşit oranda kadın (51 kişi) ve erkekten (49 kişi) oluşmaktadır. Yaş dağılımı ise 15–18 yaş arasında değişmekte olup, en yüksek katılım 17 yaş grubu (28 kişi) tarafından sağlanmıştır. Anne-baba birlikteliği açısından katılımcıların büyük çoğunluğu (70 kişi) ebeveynleriyle birlikte yaşamaktadır. Katılımcıların maddi gelir durumu çoğunlukla orta düzeyde (51 kişi) olup, düşük gelirli 35, yüksek gelirli ise 14 kişidir. Okul türü dağılımına bakıldığında, en yüksek katılım meslek liselerinden (43 kişi) gelirken, Anadolu liseleri 33 ve İmam Hatip liseleri 24 katılımcıyla temsil edilmiştir. Genel olarak tablo, çalışmanın örnekleminde cinsiyet, yaş, aile durumu, gelir seviyesi ve okul türü açısından çeşitli bir dağılım sunmaktadır.

3. Bulgular

Bu bölümde, araştırma kapsamında elde edilen veriler doğrultusunda ortaya çıkan bulgular sunulmaktadır. Bulguların analiz edilmesinde, yöntem bölümünde açıklanan istatistiksel teknikler kullanılarak veriler çözümlenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular, araştırmanın alt problemlerinin sırasına uygun olarak yapılandırılmıştır. Bulguların daha anlaşılır hale getirilmesi amacıyla, ilgili veriler tablo ve grafikler şeklinde görselleştirilerek sunulmuştur.

3.1. Katılımcıların Ölüm Kaygısına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin ölüm kaygısına ilişkin görüşlerinin dağılımını belirlemek amacıyla, ölçeğe aracındaki tüm maddelere verilen yanıtların ortalaması, standart sapması ve bu değerlerin düzeyleri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 2. Katılımcıların Ölüm Kaygısı İlişkin Görüşlerinin Madde Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Düzeyleri

Maddeler	N	$\bar{X}$	Ss
Ö1	100	4,1500	1,30558
Ö2	100	3,9600	1,23844
Ö3	100	3,8900	1,27837
Ö4	100	3,7100	1,16597
Ö5	100	4,4900	4,12799
Ö6	100	4,1000	1,18492
Ö7	100	3,9300	1,27331
Ö8	100	4,0100	1,21018
Ö9	100	4,3400	1,47175
Ö10	100	3,7900	1,46539
Ö11	100	4,3000	1,28315
Ö12	100	4,1200	1,35050
Ö13	100	4,6400	3,24588
Ö14	100	4,3800	1,37642
Ö15	100	3,7900	1,20851
ÖTOPLAM	100	4,1067	,61569

1 2 3 4 5 6 7
Hiç KatılmıyorumTamamen Katılıyorum

Ölüm kaygısı genel ortalama 4,1/7,00 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgu, ergenlerin ölüm kaygısı düzeyinin orta düzeyin biraz üzerinde olduğunu göstermektedir. 7 üzerinden 4,1 puanlık bir ortalama, katılımcıların ölümle ilgili düşüncelerinin tamamen kayıtsız ya da düşük düzeyde olmadığını, aksine bu konuda belirli bir endişe ve farkındalık taşıdıklarını gösterir.

3.2. Katılımcıların Manevi Bağlanma Algılarına İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin manevi bağlanma algılarına ilişkin görüşlerinin dağılımını belirlemek amacıyla, ölçme aracındaki tüm maddelere verilen yanıtların ortalaması, standart sapması ve bu değerlerin düzeyleri hesaplanmıştır. Elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Tablo 3. Katılımcıların Manevi Bağlanma algılarına İlişkin Görüşlerinin Madde Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Düzeyleri

Maddeler	N	$\bar{X}$	Ss
M1	100	3,4400	1,02809
M2	100	3,4700	,96875
M3	100	3,4800	1,02966
M4	100	3,5100	1,07774
M5	100	4,1500	4,59990
M6	100	3,6400	,97980
M7	100	3,6200	1,07101
M8	100	3,4900	1,01000

Maddeler	N	$\bar{X}$	Ss
M9	100	3,5100	1,10550
M10	100	3,5400	1,01921
M11	100	3,4900	1,04924
M12	100	3,4600	1,16706
M13	100	3,5300	1,19304
M14	100	3,5200	1,15014
M15	100	3,5400	1,15837
MTOPLAM	100	3,5593	,94613

1	2	3	4	5
Hiç	Katılmıyorum		Tamamen	Katılıyorum

Manevi bağlanma algıları toplamı 3,56/5 olarak hesaplanmıştır. Bu bulgu, ergenlerin manevi bağlanma algılarının orta-üst düzeyde olduğunu göstermektedir. 5 üzerinden 3,56 puanlık bir ortalama, katılımcıların manevi değerlere, inanç sistemlerine veya daha geniş anlamda “manevi” olana yönelik belli bir bağlılık hissettiklerini, ancak bunun çok yüksek düzeyde olmadığını göstermektedir.

3.3. Bazı Değişkenler Açısından Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya İlişkin Bulgular

Araştırmaya katılan bireylerin ölüm kaygısı ve manevi bağlanmaya ilişkin görüşlerinin; cinsiyet, anne ve baba birliktelik durumu, kardeş sayısı, maddi gelir ve okul türü demografik değişkenler açısından anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğine ilişkin bulgular aşağıda sırasıyla sunulmaktadır.

1. Katılımcıların Cinsiyetine Göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya İlişkin Görüşleri

Katılımcıların *cinsiyet* değişkenine göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi (Independent Samples t-Test) uygulanmıştır.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Katılımcıların Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya Yönelik t-Testi Sonuçları

Ölçek	Cinsiyet	N	$\bar{X}$	Ss	t	Sd	P
Ölüm Kaygısı	Erkek	49	4,2150	,68438	1,742	98	,085
	Kadın	51	4,0026	,52763			
Manevi Bağlanma	Erkek	49	3,6041	1,04016	,462	98	,645
	Kadın	51	3,5163	,85436			

*: $p < .05$

Tablo 9'daki verilere göre, katılımcıların cinsiyet değişkenine bağlı olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

2. Katılımcıların Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya İlişkin Görüşleri

Katılımcıların *Anne-Baba Birliktelik Durumu* değişkenine göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi (Independent Samples t-Test) uygulanmıştır.

Tablo 5. Anne-Baba Birliktelik Durumuna Göre Katılımcıların Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya Yönelik t-Testi Sonuçları

Ölçek	Birliktelik	N	$\bar{X}$	Ss	t	Sd	P
-------	-------------	---	-----------	----	---	----	---

Ölüm Kaygısı	Evet	70	4,1638	,61140	1,425	98	,157
	Hayır	30	3,9733	,61516			
Manevi Bağlanma	Evet	70	3,6371	,94966	1,260	98	,211
	Hayır	30	3,3778	,92812			

*: $p < .05$

Tablo 10'daki verilere göre, katılımcıların anne baba birliktelik durumu değişkenine bağlı olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

3. Katılımcıların Kardeş Sayısına Göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya İlişkin Görüşleri

Katılımcıların *Kardeş Sayısına* değişkenine göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi (Independent Samples t-Test) uygulanmıştır.

Tablo 6. Kardeş Sayısına Göre Katılımcıların Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya Yönelik t-Testi Sonuçları

Ölçek	Kardeş Sayısı	N	$\bar{X}$	Ss	t	Sd	P
Ölüm Kaygısı	0-2kardes	68	4,1363	,59922	,699	98	,486
	3-4kardes	32	4,0437	,65465			
Manevi Bağlanma	0-2kardes	68	3,6059	,97598	,715	98	,476
	3-4kardes	32	3,4604	,88611			

*: $p < .05$

Tablo 11'deki verilere göre, katılımcıların kardeş sayısına bağlı olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

4. Katılımcıların Maddi durumlarına Göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya İlişkin Görüşleri

Katılımcıların *maddi durum* değişkenine göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi (Independent Samples t-Test) uygulanmıştır.

Tablo 7. Maddi Durumlarına Göre Katılımcıların Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya Yönelik t-Testi Sonuçları

Ölçek	Maddi durum	N	$\bar{X}$	Ss	KO	F	P
Ölüm Kaygısı	Düşük	35	4,1600	,63744	,239	,627	,536
	Orta	51	4,1150	,63932			
	Yüksek	14	3,9429	,46399			
	Toplam	100	4,1067	,61569			
Manevi Bağlanma	Düşük	35	3,6152	,76133	,443	,490	,614
	Orta	51	3,5843	1,02974			
	Yüksek	14	3,3286	1,07448			
	Toplam	100	3,5593	,94613			

*: $p < .05$

Tablo 12'deki verilere göre, katılımcıların maddi durumuna bağlı olarak anlamlı fark bulunmamıştır.

5. Katılımcıların Okul Türüne Göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya İlişkin Görüşleri

Katılımcıların *okul türü* değişkenine göre Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya ilişkin görüşlerini belirlemek amacıyla bağımsız örneklem t-testi (Independent Samples t-Test) uygulanmıştır.

Tablo 8. Okul Türüne Göre Katılımcıların Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanmaya Yönelik t-Testi Sonuçları

Ölçek	Okul türü	N	$\bar{X}$	Ss	KO	F	P
Ölüm Kaygısı	İmam Hatip	24	4,3194	,40336	,747	2,011	,139
	Meslek lisesi	43	4,0140	,67024			

Ölçek	Okul türü	N	$\bar{X}$	Ss	KO	F	P
Manevi Bağlanma	Anadolu Lisesi	33	4,0727	,64772	9,240	12,777	,000
	Toplam	100	4,1067	,61569			
	İmam Hatip	24	4,2972	,32777			
	Meslek lisesi	43	3,2124	,90703			
	Anadolu Lisesi	33	3,4747	1,01732			
	Toplam	100	3,5593	,94613			

*: $p < .05$

Tablo 13'teki verilere göre, katılımcıların okul türüne bağlı olarak ölüm kaygıları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Ancak manevi bağlanma konusunda anlamlı fark vardır. Buna göre İmam hatip lisesine giden öğrencilerin manevi bağlanma algıları meslek lisesi ve Anadolu lisesine gidenlerden yüksektir.

İmam hatip lisesi öğrencilerinin manevi bağlanma düzeylerinin diğer okul türlerine kıyasla daha yüksek olması, bu okulların eğitim programlarında dinî/manevî içeriklere daha fazla yer verilmesinden kaynaklanıyor olabilir. İmam hatip liseleri, öğrencilerine hem akademik bilgi hem de İslamî ilke ve değerlere dayalı bir eğitim sunduklarından, öğrencilerde manevi duyarlılığın ve bağlanma algısının gelişmesi daha olasıdır. Buna karşın Anadolu ve meslek liselerinde maneviyat, genellikle dolaylı biçimde veya bireysel düzeyde geliştiği için ortalama düzeyde kalabilir.

4. Katılımcıların Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanma Düzeyleri Arasındaki İlişki

Katılımcıların ölüm kaygısı ve manevi bağlanma düzeyleri arasındaki istatistiksel olarak anlamlı ilişkileri, bu ilişkilerin yönünü ve derecesini belirlemek amacıyla Pearson korelasyon analizi uygulanmıştır.

Gerçekleştirilen korelasyon analizi sonucunda elde edilen bulgular aşağıdaki tabloda sunulmaktadır.

Tablo 9. Katılımcıların Ölüm Kaygısı ve Manevi Bağlanma Düzeyleri Arasındaki İlişkiye Yönelik Pearson Korelasyon Analizi Sonuçları

Ölçekler	Ölüm Kaygısı	Manevi Bağlanma
Ölüm Kaygısı	r	1
	p	,543**
	N	100
Manevi Bağlanma	r	,543**
	p	,000
	N	100

* $p < .01$

Bu tablo, katılımcıların ölüm kaygısı ile manevi bağlanma düzeyleri arasındaki ilişkiyi ortaya koyan Pearson korelasyon analizi sonuçlarını göstermektedir. Korelasyon Katsayısı ($r = ,543$): Pearson korelasyon katsayısı $r=0,543$ olup, bu değer pozitif yönlü ve orta düzeyde bir ilişkiyi ifade eder. Bu, manevi bağlanma düzeyi arttıkça ölüm kaygısının da arttığını göstermektedir.

Ölüm kaygısı ile manevi bağlanma arasında anlamlı ve pozitif yönlü bir ilişki vardır. Bu durum, ergenlerin ölüm konusunu daha yoğun düşündüklerinde maneviyatı bir başa çıkma stratejisi olarak kullanabileceklerini veya maneviyatla daha fazla meşgul olduklarında ölüm konusunun daha fazla zihinsel alana girdiğini göstermektedir.

Eğitim ve rehberlik açısından bu bulgu, manevi bağlamda yapılan rehberlik ve değer eğitimi çalışmalarının ölüm kaygısını azaltmak için doğrudan değil, dolaylı olarak etkili olabileceğini; dolayısıyla bu konuların hassasiyetle ele alınması gerektiğini ortaya koyar.

4. Tartışma ve Sonuç

Ölüm korkusu ile tanrıya bağlanma arasındaki ilişkilerde hem olumlu hem de olumsuz yöndeki ilişkilerin varlığı, ülkemizde bireylerin Tanrı'ya bağlanma örüntülerinde Tanrı'dan hem korktukları hem de ona sevgi duydukları ikircikli bir duyguyu yaşamalarına neden olmuş olabilir. Diğer bir ifade ile Müslümanlar havf (korkmak, kaygılanmak, endişe duymak) (Kara, 2021) ve reca (ümit, emel, beklenti, istek) (Uludağ, 2021) duygularını eş zamanlı olarak deneyimleyebilmektedirler. Yukarıda sıralanan araştırmalara ek olarak ülkemizde yapılan çalışmalarda Tanrı'ya bağlanma kapsamında güvenli ve güvensiz bağlanmanın incelendiği bu çalışmada ele alınan boyutların (yakınlık ve Tanrının olumlu modeli, benliğin olumlu modeli ve ayrılma protestosu) çalışmalarda henüz incelenmediği de göz önünde bulundurulmalıdır. Bulgulardaki bu tutarsızlık aynı zamanda ölüm korkusu ile Tanrı'ya bağlanma değişkenleri arasındaki ilişkileri tespit edebilmek amacıyla daha fazla çalışmanın yapılmasının gerekliliğini göstermektedir. Tanrıya bağlanma değişkeninin bu çalışma kapsamında olduğu gibi üç boyutlu olarak incelenmesi de Tanrıya bağlanma konusundaki literatürü zenginleştirecek ve bu konuda sahip olunan bilgiyi derinleştirecektir.

Yapmış olduğumuz çalışmada temel düzeyde bağımlı değişkenler arasında anlamlı bir fark olup olmadığı konusunda yol açmak üzerine bir çalışma olmasının yanı sıra örneklemin genişletilmesi ve farklı değişkenlerin çalışmaya dâhil edilmesi ile geliştirilebilmektedir. Basit düzeyde yorumlama yapacak olursak okul türü ile manevi bağlanma düzeyi arasında bariz bir fark olması aslında beklenen bir sonuç olmakla beraber ANOVA verileri de bu konuda fikir vermektedir. Yine benzer şekilde ölüm kaygısı içerisinde anlamlı bir farklılık olduğu da görülebilmektedir. Aslında yaş cinsiyet ve maddi gelir, kardeş sayısı ve maddi gelir düzeyi değişkenleri üzerinde sadece okul türü ve maddi gelir düzeyinin ölüm kaygısı ve manevi bağlanma düzeyi arasında ilişkili olabileceği değerlendirilmelidir.

Araştırma sonuçları, ölüm sürecine yönelik manevi danışmanlığın ergenler için hem gerekli hem de faydalı olduğunu göstermektedir. Ölüm, her bireyin yaşamının bir parçası olmasına rağmen, özellikle ergenlerde korku, kaygı ve yas gibi duygusal tepkiler oluşturabilmektedir. Bu dönemde ergenlerin dini inançları ve manevi değerleri, ölümle başa çıkma, anlam arayışı ve kaygılarını azaltmada önemli bir rehber rolü oynamaktadır. Manevi danışmanlar, ergenlerin ölümle ilgili kaygılarını ve inançlarını anlamalarına, yaşadıkları duygusal ve ruhsal zorlukları yönetmelerine yardımcı olabilmektedir. Ölümü kabullenme, kötü senaryolardan uzaklaşma ve ölümü hayatın anlamını pekiştiren bir olgu olarak görme, ergenlerin ölüm kaygısını azaltmaktadır. Ayrıca, ergenlerin çevresindeki salih ve güvenilir kişilerden destek alması, ölüm düşüncelerini daha sağlıklı ve dengeli bir şekilde ele almalarını sağlamaktadır.

Araştırma, manevi danışmanlığın sadece ölüm öncesi süreçle sınırlı kalmadığını; ölüm anı, cenaze işlemleri ve yas süreci gibi ölüm sonrası aşamalarda da ergenlere rehberlik ederek duygusal destek sağladığını göstermektedir. Bu süreçte güven, sevgi, hoşgörü ve saygı gösterilmesi, ergenin yaşadığı kaygı ve acıyı hafifletmekte ve ölümün anlamını kavramasına yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak, ergenlerin ölümle ilgili kaygı, inanç ve deneyimlerini anlamak ve bu süreçleri doğru yönlendirmek, manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerinin kritik bir işlevi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda, manevi danışmanlar, ergenlerin hem ölüm kaygısını yönetmelerine hem de hayatın anlamını daha derinlemesine kavramalarına katkı sağlayabilecek önemli bir destek mekanizmasıdır.

Kaynaklar

- Abdel-Khalek, A. M. (2005). Death anxiety in clinical and non-clinical groups. *Death Studies*, 29, 251–259. doi: 10.1080/07481180590916371
- Abdel-Khalek, A. M., & Omar, M. M. (1988). Death anxiety, state and trait anxiety in Kuwaitian samples. *Psychological Reports*, 63, 715-722.
- Abdel-Khalek, A. M., Beshai, J. A., & Templer, D. I. (1993). The structure of Templer's Death Anxiety Scale among Egyptian students. *Psychological Reports*, 72, 920-922.
- Acar, M C. & Karaca, F. (2024). Dini boyutun psikolojik danışma sürecine etkisi: üniversite öğrencileri ile yapılmış deneysel bir çalışma”. *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 52 (31 Aralık 2024), 195-216. <https://doi.org/10.29288/ilted.556705>
- Acet, S. (2009). *Hadislerde ölüm karşısında müslüman tavrı*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlahiyat Anabilim Dalı Hadis Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Ağılkaya Şahin, Z. (2017). *Manevi bakım ve danışmanlık*. İstanbul: Marmara Akademi Yayınları, 1. Basım.
- Akça F. & Köse A. (2008). ölüm kaygısı ölçeğinin uyarlanması: geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Klinik Psikiyatri*; 11:7-16
- Batman, E. (2008). *Yaşamın zorluklarıyla başa çıkmada kader inancının rolü*. Adana: Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Cufta, M. (2024). “Stres ve dini inanç”. *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/5 (31 Aralık 2024), 50. <https://doi.org/10.17859/pauifd.14501>
- Cüceloğlu, D. (2003). *İnsan ve Davranışı*. İstanbul: Remzi Kitabevi, 12. Basım, 2003.
- Duman, M Z. (2021). Dini inancın ontolojik dayanağı olarak ölüm olgusu ve ölümün teolojik izahı. *Paradoks Ekonomi Sosyoloji ve Politika Dergisi* 17/2 (2021), 81-100.
- Goodman, L. A. (1961). Snowball sampling. *The Annals of Mathematical Statistics*, 32(1), 148-170.
- Gül, M E. & Şentürk, H. (2024). Türkiye’de dini/manevi danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine genel bir bakış. *RUSUH Uşak Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (30 Aralık 2024), 115-133.
- Kam, Ö F. (1990). *Dini felsefi sohbetler*. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 7. Basım.
- Karaca, F. (2000). *Ölüm Psikolojisi*. İstanbul: Beyan.
- Kızılgeçit, M. (2011). *Yalnızlık umutsuzluk ve dindarlık ilişkisi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Koç, M. (2016). Manevi (Psikolojik) *Danışmanlık Müslüman-Türk Diasporası örneği*. Bursa: Emin Yayınları, 2. Basım.
- Köylü, M. (2004). *Yetişkinlik Dönemi Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2. Basım.
- Kurt, E. (2017). Kanseri hastalarında depresyon, yaşam kalitesi ve dindarlık. *Din, Değerler Ve Sağlık*. ed. Hayati Hökelekli. İstanbul: Dem Yayınları.
- Lester, D., & Castromayor, I. (1993). The construct validity of Templer's Death Anxiety Scale in Filipino students. *The Journal of Social Psychology*, 133, 113-114.
- Miner, M., Ghobary – Bonab, B. ve Dowson, M. (2017). Development of a measure of attachment to God for Muslims. *Review of Religious Research*, 59, 183–206. doi:10.1007/s13644-016-0281-2.
- Ok, Ü. (2007). “İnanç Bakım Danışmanlığı: Bir Model Geliştirme Denemesi”. 1. *Din Hizmetleri Sempozyumu*. Diyanet İşleri Yayınları: 763 2.
- Onur, B. (1995). *Gelişim psikolojisi*. Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 1995.

- Özmen-Yaylak, M. (2021). *Almanya’da manevi danışmanlık ve rehberlik modelleri üzerine bir araştırma*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı Din Eğitimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Ray, R., & Raju, M. (2006). Attitude towards euthanasia in relation to death anxiety among a sample of 343 nurses in India. *Psychological Reports*, 99, 20-26.
- Sarı, E. (2018). Çözüm odaklı görüşme yönelimi islami danışmanlık hizmet-içi eğitim programı model önerisi. *Manevi Danışmanlık ve Rehberlik*. ed. Ali Ayten vd. C. 1. İstanbul: Dem Yayınları.
- Saruhan, M S. (2021). *İslam filozofları ile ruhsal tıp*. Ankara: Fecr, 1. Basım.
- Schell, B. H., & Zinger, J. T. (1984). Death anxiety scale means and standard deviations for Ontario undergraduates and funeral directors. *Psychological Reports*, 54, 439-446.
- Sedgwick, P. (2013). Convenience sampling. *BMJ*, 347, f6304.
- Söylev, Ö F. (2020). *Manevi bakım ve danışma psikolojisi kavram, kuram ve uygulamalar*. Ankara: Diyanet İşleri Bakanlığı Yayınları, 2. Basım.
- Toksoy, Ş E. (2005). *Liseli ergenler üzerinde ebeveyn ölümünün psikososyal etkileri*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Topuz, İ. (2003). *Dini gelişim seviyeleri ile dini başa çıkma tutumları arasındaki ilişki üzerine bir araştırma*. Bursa: Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bölümü, Doktora Tezi.
- Tümlü, C. (2013). *5-12 Yaş aralığındaki çocukların ölüm algısını ifade biçimlerinin incelenmesi*. Malatya: İnönü Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı Psikolojik Danışmanlık Ve Rehberlik Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Warren, W. G., & Chopra, P. N. (1978-1979). Some reliability and validity considerations on Australian data from the death anxiety scale. *Omega: Journal of Death and Dying*, 9(3), 293-299.
- Ünal, M S. (2011). “Zamansız Ölüm: Geleneksel ve Modern Toplum Karşıtlığında Ölümün Yeri”. *Din Bilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 11/2), 121-133.
- Yıldız, M. (1998). *Dini Hayat İle Ölüm Kaygısı Arasındaki İlişki Üzerine Bir Araştırma*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Ve Din Bilimleri Anabilim Dalı, Doktora Tezi.
- Yıldız, M., Bulut, M. B. ve Miner, M. (2019). Adaptation of a Muslim Spiritual Attachment Scale (God Attachment) for Turkish Muslims: A validity and reliability study. *Mental Health, Religion & Culture*, 22(6), 645–659. doi: 10.1080/13674676.2019.1587745
- Yılmaz, S. (2015). “8-13 Yaş Çocuklarının Bilişsel Gelişiminde ‘Ölüm Kavramı’”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 16/1 9-42.